

ALTERRA
WAGENINGEN UR

Realisatie robuuste verbinding “de Venen”

Kansen en knelpunten voor particulieren en agrariërs

Carla Grashof-Bokdam
Onno Raymakers
Joost Tersteeg

Alterra, Wageningen, 2007

Realisatie robuuste verbinding “de Venen”

Kansen en knelpunten voor particulieren en agrariërs

Carla Grashof-Bokdam, Alterra

Onno Raymakers, Programmateam “de Venen”

Joost Tersteeg, WING partner in ruimte en ontwikkeling

Colofon

Carla Grashof-Bokdam, Onno Raymakers en Joost Tersteeg. Realisatie robuuste verbinding “de Venen”. Kansen en knelpunten voor particulieren en agrariërs.

Uitgave: Alterra, 2007
Oplage   125
Opdrachtgever: Ministerie van LNV

Dit is het verslag van de gelijknamige workshop gehouden op 14 december 2006. Het is een gezamenlijke uitgave van Alterra, WING partner in ruimte en ontwikkeling en het programmateam “de Venen”. Tijdens deze workshop is gezocht naar nieuwe arrangementen voor particulieren en agrariërs om delen van de ecologische verbindingzone tussen de Nieuwkoopse en Vinkeveense plassen te realiseren. Dit is gedaan vanuit de perspectieven die ingegeven zijn door het beleidskader, de ecologische randvoorwaarden en door het duurzaam waterkundig beheer, en vanuit het gewenste referentiebeeld van dit gebied.

U kunt deze uitgave bestellen bij Programmateam de Venen, postbus 194, 3500 AD Utrecht, tel 030 2583871

Projectnummer: 5232697-01

Inhoud

Aanleiding workshop	5
Doelstelling workshop	7
Deelnemers	7
Presentaties	9
Resultaten werkgroepen	11
Discussie	13
Hoe verder?	15
Literatuur	17
Bijlagen	19
Bijlage 1	Te realiseren nieuwe natuur grasland met langdurige SAN.
Bijlage 2	Knelpunten huidige regelingen voor agrariërs en particulieren.
Bijlage 3	Inpasbaarheid agrarische bedrijven in (natte) natuur
Bijlage 4	Ervaringen met nieuwe arrangementen.

Realisatie robuuste verbinding “de Venen”

Aanleiding workshop

Achtergrond

De robuuste verbindingen zijn aanvullend beleid op de EHS, waarvan in 2018 27.000 ha dient te zijn gerealiseerd. Ze zijn bedoeld om de ruimtelijke samenhang van de EHS en Natura 2000 gebieden te verbeteren, zodat zeldzame planten en dieren langdurig kunnen voortbestaan in het zo gevormde netwerk van natuur (LNV, 2000). Het kabinet Balkenende I heeft ervoor gekozen het beleid te verschuiven van verwerving naar particulier en agrarisch natuurbeheer. Van de oorspronkelijk voor nieuwe natuur te verwerven grond zou 40% niet worden aangekocht. Hier moet nieuwe natuur door middel van beheer door particulieren (75%) en agrariërs (25%) gerealiseerd worden (Bredenoord *et al.* 2004). Dit geldt zowel voor de EHS zelf als voor de robuuste verbindingen.

In de Natuurbalans 2005 (MNP 2005) worden vraagtekens geplaatst bij de haalbaarheid van deze ‘omslag’ in beleid. Ten eerste is er de vraag is of de gewenste natuurdoelen te realiseren zijn met de huidige SAN-regeling voor agrarisch natuurbeheer. De huidige pakketten moeten combineerbaar zijn met gangbare agrarische productie: ze zijn kortdurend (6 jaar) en met name voor natte natuurdoelen zijn aanvullende maatregelen nodig die niet tot de huidige pakketten behoren, zoals het vergroten van peilvakken, het verhogen van de waterstand of het creëren van een schoonwaterverbinding. Sommige SAN-pakketten zijn alleen geschikt voor de ontwikkelingsfase van natuurdoelen, zodat bijvoorbeeld de bodem voldoende verschaald wordt om de gewenste vegetatie te kunnen laten ontstaan. Ze zijn echter niet voldoende voor de instandhouding van de gewenste vegetatie (Van der Zee *et al.* 2004)

Ten tweede is er de vraag of de gewenste natuurdoelen haalbaar zijn met de huidige SN-regeling door particulieren. Het animo om daaraan deel te nemen is nog gering, o.a. omdat bij het onder de SN brengen van gronden de agrarische bestemming verdwijnt en een planologische bescherming ‘nee, tenzij’ gaat gelden. Bij zowel beheer door agrariërs als particulieren is het ook de vraag of de arealen die particulieren kunnen of willen beheren voldoende groot zijn en ze op de juiste plek komen te liggen om een verbinding te kunnen vormen.

Project “Omslag robuuste verbindingen”

In het traject 6b (Nieuwkoop-Breukelen), waar de Venen een onderdeel van zijn, dient volgens afspraken tussen het rijk en provincies (LNV-Provincies 2003) nog 400 ha nieuwe natuur gerealiseerd te worden, waarvan 156 ha op het laagveengebied. Dit bestaat voor 33% uit grasland en klein water en voor 67% uit moeras, groot water en struweel. In eerder onderzoek bij Alterra is in 2005 voor alle robuuste verbindingen in Nederland nagegaan welk aandeel van de nog te realiseren nieuwe natuur te bereiken is met SAN volgens ecologische criteria. Vervolgens zijn voor deze ecosysteemt看pen bepaald uit welke natuurdoeltypen ze moeten bestaan volgens het handboek robuuste verbindingen. Daarna is nagegaan in hoeverre ze met SAN-beheer kunnen worden gerealiseerd volgens van der Zee *et al.* (2004). Hierbij is er wel vanuit gegaan dat het SAN-beheer langer dan 6 jaar wordt uitgevoerd (minimaal 10-25 jaar) en dat bij natte doelen de benodigde hydrologische maatregelen genomen worden (Grashof-Bokdam *et al.*, 2007). Van de nog te realiseren ecosysteemtype grasland en klein water kan dotterbloemgrasland, nat matig voedselrijk grasland en bloemrijk grasland via langdurige SAN worden bereikt, dit is 76% van het ecosysteemtype. Van de nog te realiseren moeras, struweel en groot water kan alleen natte strooiselruigte bereikt worden via langdurige SAN, dit bedraagt 28% van dit ecosysteemtype. In totaal kan zo maximaal 44% van nieuwe natuur in het traject Nieuwkoop-Breukelen via langdurige SAN bereikt worden.

Voor het voorkeustraject C zijn echter meer hectares nodig: volgens berekeningen van Arcadis (De Vries *et al.* 2005) is er alleen in de Venen 368 ha nieuwe natuur nodig, die voor 73% uit gras bestaat en voor 27% uit moeras.

Casestudy “de Venen”

Er is in het eerder genoemde Alterra onderzoek uitgegaan van het feit dat SAN pakketten worden verlengd na 6 jaar, dat er aanpassingen aan de hydrologie worden getroffen indien nodig en dat er na een ontwikkelingspakket een SN pakket volgt.

Bovendien is niet nagegaan of particulieren in dezelfde mate als natuurorganisaties in staat zijn bepaalde typen natuur te beheren of dat ze in dezelfde mate in staat zijn grotere, aaneengesloten arealen natuur te beheren. Er is ook geen onderzoek gedaan naar aspecten zoals motivatie van agrariërs en particulieren om SAN- of SN-pakketten aan te vragen op de gewenste locaties, of naar kennisniveau en motivatie om het beheer afdoende te kunnen uitvoeren.

De robuuste verbinding in de Venen in de provincie Utrecht is gekozen als een casestudy voor het vervolg van dit LNV project, om meer inzicht te krijgen in de vraag in hoeverre het ook inderdaad haalbaar is om de gewenste natuurdoelen te realiseren m.b.v. agrarisch en particulier natuurbeheer. De natte as is een interessant deel van de robuuste verbindingen, omdat het kan zijn dat de natte natuur die hier gerealiseerd dient te worden moeilijk verenigbaar is met gangbare agrarische productie. Aan de andere kant bestaat de natte as voor een groot deel uit grasland en klein water, dat goede mogelijkheden kan bieden voor agrarisch en particulier beheer. De Venen is een geschikt gebied als case voor de natte as, omdat het een waardevol veenweide- en plassen gebied is dat zeer karakteristiek is voor het Hollandse landschap. Het maakt onderdeel uit van het Nationale Landschap het Groene Hart, en is een belangrijke drager voor landbouw en recreatie. Door de uitvoering van het “Plan de Venen” (Stuurgroep de Venen, 1998) hebben een groot aantal belanghebbenden via de stichting “Ontwikkeling de Venen” al de nodige ervaring met het afstemmen van verschillende functies in het gebied.

Doelstelling workshop

Het doel van de workshop “Realisatie robuuste verbinding de Venen” is om de kansen en problemen in kaart te brengen voor de realisatie van een verbindingszone tussen de Nieuwkoopse en Vinkeveense plassen, mede door agrarische ondernemers en particulieren. Centrale vraag daarbij was welke agrarische functies te combineren zijn met het hoge peilbeheer die wenselijk is voor natte natuur. De workshop is een initiatief van het Programmteam “de Venen”, Alterra en WING. Met de uitkomsten van deze workshop kunnen de provincie en het rijk het nodige in gang zetten om het voor agrariërs en particulieren mogelijk te maken kansen te benutten en problemen op te lossen.

De workshop bestond uit een aantal presentaties, gevolgd door twee parallelle werkgroepen, die hun bevindingen terugrapporteerden aan de hele groep. De workshop werd afgerond met een centrale discussie. De workshop vond plaats op donderdag 14 december a.s. van 09:00-12:30 uur in Hoeve Landzicht, Oukoop 22, 3626 AW Nieuwer ter Aa.

Deelnemers

Wergroep 1: gespreksleider Joost Tersteeg

Onno Raymakers	Provincie Utrecht
Desiré Karelse	LNV-directie Regionale Zaken West
Dries van Rozen	LTO-noord
Maarten Ouboter	Waternet
Leo Hulst	gemeente de Ronde Venen

Wergroep 2: gespreksleider Carla Grashof

Wim Dijkman	Provincie Utrecht
Bert Geerdes	Provincie Utrecht
Dick Oudijk	Agrarische Natuur Vereniging de Utrechtse Venen
Matteo de Visser	Dienst Landelijk Gebied
Kirsty Blatter	Waternet
René Langedijk	Natuur en Milieufederatie Utrecht

Realisatie robuuste verbinding “de Venen”

Presentaties

(voor meer informatie over de Venen, zie ook <http://www.devenen.nl>)

Onno Raymakers: “Mogelijkheden agrarisch en particulier beheer in de robuuste verbinding Natte As.”

In deze presentatie werden beleidskaders aangegeven zoals het “herijkt plan van aanpak de Venen” (Provincie Utrecht, 2007), evenals belangrijke visiepunten, zoals een duurzaam peilbeheer, de beoogde natuurdoelen, een blijvende landbouw en het gebiedsproces.

In de visie op waterbeheer wordt het principe “functie volgt peil” nagestreefd. Daarbij zal een zoneringsontstaan van natte natuur naar drogere huiskavels.

Bij de natuurvisie wordt uitgegaan van het huidige hoge ambitieniveau van de natte as, waarin de verbindingen van grasland met klein water gecombineerd worden met die van moeras, struweel en groot water volgens het tracé C: “gras-oost, moeras-oost (De Vries *et al.* 2005)” .

De workshop zoekt naar bouwstenen voor uitvoering van het procesplan, inzicht in (on)mogelijkheden voor agrarisch en particulier beheer bij de huidige natuurdoelen en een wensenlijst voor nieuwe arrangementen.

Begin 2007 wordt het herijkte plan de Venen vastgesteld en begint de uitwerking van het gebiedsproces voor Groot Wilnis-Vinkeveen (Provincie Utrecht, 2007a). Eind 2007 moet de besluitvorming rond zijn en begint de uitvoering.

Vragen/opmerkingen:

- *Hoe gaat het proces verder?*
Op 19 december wordt het herijkte plan de Venen vastgesteld (Provincie Utrecht, 2007). Het gebiedsproces wordt in januari ingezet en gestreefd wordt om dit in het najaar af te ronden om lange onzekerheid te voorkomen.
- *Moet voor dit gebied de strategie “verwerven” niet omgezet worden naar “beheer”?*
Dit is onder meer afhankelijk van de uitkomsten van deze workshop: kunnen de natuurdoelen ook met een beheersstrategie gehaald worden? De strategie kan dan worden: beheren waar kan, verwerven waar moet.

Carla Grashof: “Robuuste verbinding de Venen: ecologische randvoorwaarden.”

De robuuste verbinding in Utrechtse Venen moet functioneren voor soorten als zilveren maan (gras), bittervoorn (klein water) en otter (moeras, groot water en struweel). Het bestaat uit een continue verbinding van 200 meter breed, met om de 350 meter stapstenen gras/klein water en moeras. Bij verminderde uitvoering (oppervlaktes kleiner, onderlinge afstanden groter, kwaliteit lager) zullen de gevoeligste soorten het eerst afvallen, vooral als dat in de stapstenen gebeurt. Voor sommige graslandtypen zoals trilveen en nat schraalgrasland moet het waterpeil zeer hoog staan en moet de waterkwaliteit goed zijn. Deze typen zijn niet te realiseren via de SAN regeling voor agrariërs. Echter grote delen van het grasland (nat matig voedselrijk grasland en dotterbloemhooiland) zijn wel haalbaar met langdurige SAN (10-25 jaar). Hier zijn echter vaak ook hydrologische maatregelen nodig op landschapsschaal. Dan kunnen ook de doelen voor het SAN pakket van kritische weidevogels gehaald worden. Dit zou goed kunnen aansluiten bij het bestaande weidevogelbeheer in het gebied. 50% van het grasland zou uit bloemrijk grasland moeten bestaan, die zonder hoger waterpeil met SAN bereikt kan worden, mits ze maar langdurig is. Van de beoogde natuurdoeltypen water, moeras en struweel is natte strooiselruigte te behalen met SAN, Voor gebufferde poel en rietcultuur is alleen een multifunctionele afgeleide te behalen. Voor een gebufferde sloot is nog geen SAN pakket beschikbaar. Soms is de SAN alleen geschikt voor ontwikkeling, niet voor instandhouding (zie ook bijlage 1).

De huidige bedrijven in het gebied hebben melkveehouderij als hoofdfunctie, maar er is ook al veel agrarisch natuurbeheer, vooral (licht) weidevogelbeheer. Nieuwe agrarische functies als rietteelt of energieteelt kunnen een rol spelen, maar ook biologische productie, productverkoop of maatschappelijke functies zoals recreatie en zorg kunnen een rol spelen.

Vragen / opmerkingen:

- *Hoe gaat het verder met de SAN/SN regeling?*
De SAN/SN regeling gaat over in ILG van de provincie: hierdoor is er meer vrijheid om maatregelen te combineren en is op termijn meer maatwerk mogelijk. Er zijn bijvoorbeeld al initiatieven vanuit waterschap voor slootkantbeheer door agrariërs.
- *Hoe zit het met plantensoorten, die zijn nog niet genoemd:*
Plantensoorten liften mee met dieren. Als de verbindingzone werkt voor dieren met vergelijkbare eisen qua oppervlakte, onderlinge afstanden en kwaliteit van leefgebied, dan kunnen planten de verbindingzone ook gebruiken. Hun dispersiecapaciteit is echter vaak zeer klein, zodat meestal een continue verbinding nodig is. Planten zijn ook afhankelijk van goede standplaatsfactoren (vocht, pH, stikstof e.d.)
- Het advies van één van de deelnemers was om dynamisch om te gaan met natuurdoelen en maatwerk te leveren dat aansluit op de huidige situatie in het gebied.
- *Hoe groot is de opgave?*
Het aantal te nog te realiseren ha gras in de Utrechtse Venen van alternatief C te realiseren is 443 ha, waarvan 98 nog niet begrensd. Voor moeras is dit resp. 1097 en 270 ha (De Vries et al. 2005).

Maarten Ouboter: Duurzaam Veenweidebeheer

De huidige polders zijn ontstaan door afgraving van het veen, waardoor grote waterplassen ontstonden. Een deel hiervan is vervolgens drooggemalen. Ook in de veenweide gebieden daaromheen daalt door de blijvende bemaling t.b.v. landbouw en woningbouw het maaiveld steeds sterker, vooral in de al laag liggende gedeeltes. De dalingsgevoeligheid hangt sterk af van de ondergrond en van de laagste grondwaterstand in de zomer. Het huidige watergebiedsplan is gebaseerd op een analyse van het watersysteem en maaiveld daling, en op wensen van de huidige grondeigenaren. Daarbij zijn wel zo groot mogelijke peilvakken nagestreefd en een zo hoog mogelijke waterkwaliteit. De maximale drooglegging is 60 cm in veen en 90 cm in klei. Midden in het gebied, waar het maaiveld het laagst is, wordt nu nog een laag peil gehanteerd vanwege de landbouw daar. Waarschijnlijk zal ook in de toekomst een waterhuishoudkundige scheiding van de watersystemen voor natuur en landbouw nodig blijven.

De waterkwaliteit (chloride, nutriënten) van o.a. het natuurgebied Demmerik kan verbeterd worden door (vervuild) boezemwater zo dicht mogelijk bij de Vinkeveense plassen in het gebied in te laten, zodat de vervuiling dan al verdund is. Waterkwaliteit is ook te beïnvloeden via het aanpassen van de slootconfiguratie. Inundatie in de herfst kan nuttig zijn om verzuring van het veen tegen te gaan.

Vragen/opmerkingen:

- Een opmerking van één van de deelnemers was dat er voor het bereiken van nat schraalgrasland afgegraven moet worden, omdat bij opzetten van het waterpeil fosfaat vrijkomt. Bijkomend voordeel van afgraven is dat je waterpeil minder hoeft op te zetten, het wordt namelijk vanzelf natter.

Resultaten werkgroepen

Hoe zou het gebied eruit kunnen zien over 15-20 jaar van nu?

- Er wordt gedacht aan het gebruiken van **referentiebeelden** zoals De Weerribben en de Rottige Meente.
- Er is sprake van een **zonering met nieuwe functies**: het gebied zal bestaan uit een kern van hoogwaardige natte natuur, dat aansluit op de Nieuwkoopse en Vinkeveense plassen en daar qua karakter ook op lijkt, alleen smaller. Er ruimte is voor natte extensieve recreatie (fluisterbootjes, kano's, etc.). Een randzone hieromheen zal multifunctioneel zijn ingericht. Hier zien we een combinatie van agrarisch en particulier natuurbeheer en andere (extensieve) agrarische en recreatieve functies. Naar de periferie van het gebied neemt de intensiteit van het landgebruik toe en zijn ook functies als grootschalige landbouw, wonen/werken en verblijfsrecreatie mogelijk.
- De herinrichting van het gebied is volledig op basis van **vrijwilligheid en zelfstandig ondernemen** tot stand gekomen, door een enthousiaste groep ondernemers uit het gebied die zich inzet voor de ontwikkeling van het gebied. Beheer wordt gedaan door boeren, eventueel met behulp van het inhuren van bijvoorbeeld SBB voor onderhoud. Knelpunten zijn lokaal opgelost via maatwerkoplossingen. Boeren zijn namelijk best bereid om hun bedrijfsvoering aan te passen, als het maar net zoveel oplevert. Er is een flexibele natuurinvulling, waarbij langzaam toegewerkt wordt naar het gewenste eindresultaat: het proces is belangrijker dan het einddoel. De in het gebied voorkomende functies hebben ook werkelijk economisch perspectief. Er zijn minder boeren, maar dit zijn wel grote boeren. Er is geen afhankelijkheid van subsidie: het credo is zelf ondernemen.
- **Water** is een leidend principe voor het toekomstige gebied. Een duurzaam veenweide beheer brengt verregaande consequenties met zich mee voor zowel het gewenste waterpeil als de gewenste kwaliteit van grond- en oppervlaktewater. De inrichting van het gebied gaat vooral uit van de natuurlijke, abiotische condities en er wordt minder uitgegaan van een tot in de finesses maakbaar landschap. Omdat de natuurlijke abiotische condities van het gebied richtinggevend zijn, zal minstens 50% van het oppervlak bestaan uit natuur. In een zonering van landbouw (laag waterpeil) naar moeras (hoog waterpeil) wordt gestreeft naar grote peilvakken en een schoonwaterverbinding.

Welke kansen en knelpunten dienen zich aan bij de realisatie van bovenstaand eindbeeld?

- De multifunctionaliteit van het gebied levert mogelijkheden op om **nieuwe functies** te vinden. Nieuwe arrangementen kunnen ontwikkeld worden op het gebied van financiering en samenwerking tussen partijen. Te denken valt aan een krachtiger landschaps- en natuurbeheer door een alliantie van agrariërs, particulieren en bedrijfsleven (PPS). Deze activiteiten kunnen mede als collectieve dienst gefinancierd worden door de samenleving. Er zijn bijvoorbeeld veel mogelijkheden voor extensieve recreatie in het gebied. Er zijn ook Rood voor Groen constructies mogelijk binnen de regio, als er uitgegaan wordt van het belang van een groene, open ruimte op enige afstand van de stedelijke gebieden. De landbouwsector ontwikkelt collectief een visie en creëert toekomstperspectief (reconstructie). De Agrarische Natuur Vereniging kan een belangrijke rol spelen door haalbare natte natuur in te passen in de melkveehouderij. Dit gebied kan hét gebied voor steltlopers worden. Andere, nieuwe vormen van bedrijvigheid kunnen zorgen voor meer diversiteit aan bedrijvigheid, zoals het verwerken van biomassa en functiewijziging van gebouwen.

Er zijn wel een aantal knelpunten om deze nieuwe functies te financieren: PPS en Rood voor Groen constructies veronderstellen een belang van buitenstaanders is het gebied, maar deze is er (nog) nauwelijks. Toch moet er een continue en voldoende dekking gevonden worden van de benodigde beheerskosten.

- Het principe van **vrijwilligheid** creëert draagvlak. Daarvoor is echter wel nodig dat de partijen vanuit een integrale visie gaan werken, waarbij het karakteristieke veenweidegebied behouden blijft. De rol van de overheid moet veranderen van sturend naar faciliterend. Wet- en regelgeving en bestaande instrumenten zouden daarvoor aangepast moeten worden. Langjarige afspraken tussen burgers en de overheid is nodig vanwege de benodigde continuïteit, maar dezelfde overheid is soms een onbetrouwbare partner gebleken. Er zijn ook tegenstellingen en gebrek aan afstemming tussen verschillende overheden onderling. Dit remt de flexibiliteit van ondernemers en kan er voor zorgen dat boeren afhaken en dat het weidevogelbeheer in de knel komt. Er moet geen dogmatisch natuurbeleid zijn, waar te veel detail inzit en die niet realiseerbaar is. Een beter alternatief is als de gebiedspartners samen tot een (alternatief) plan komen, maar daar dienen alle partijen, ook de overheid, zich vervolgens ook aan te houden. Ook is er het gevaar dat te veel mensen van buiten zich ermee bemoeien en de input sturen.
- **Water** is een belangrijke sturende factor in het geheel, zowel de hoeveelheid als de kwaliteit daarvan. Het principe functie volgt peil maakt een robuuster en duurzaam watersysteem mogelijk en brengt het beeld van de vaarboer terug, met mogelijkheden voor realisatie van gewenste natuur in de robuuste verbinding. Een grootschaliger peilbeheer maakt echter differentiatie lastig, dat nodig is om aan individuele wensen en eisen van gebruikers tegemoet te komen. Binnen grootschalige peilvakken moet men dus temporele differentiatie toelaten, gecombineerd met lokale maatwerkoplossingen voor knelpunten. Schrikbeeld is het ontstaan van vele kleine peilvakjes voor allerlei verschillende particuliere doelen. Abiotische randvoorwaarden zijn belangrijk voor het realiseren van natuurdoelen, en interne eutrofiëring bedreigt de waterkwaliteit. Om dit te voorkomen moet er afgegraven worden, maar dit is kostbaar. De wisselwerking tussen natuur en landbouw is bovendien vrij onvoorspelbaar.

Discussie

In de werkgroepen zelf kwam wel een duidelijk toekomstbeeld van het gebied naar voren, net als een beeld van de kansen en knelpunten die er zijn bij de realisering van dit toekomstbeeld. Er kwamen in de werkgroepen nog geen concrete aanbevelingen voor nieuwe arrangementen naar voren, maar in de discussie die erna volgden wel nuttige aanwijzingen. Verbreding van de landbouw was hierbij een centraal thema:

- **Particulier natuurbeheer** genereert geld waarmee je andere bedrijvigheid naast agrarische kunt starten. Soms kan particulier beheer zelf ook nog agrarische functies dragen en dus geld opleveren.
- De nieuwe wet op ruimtelijke ordening (WRO) legt meer verantwoordelijkheid bij provincie en gemeente, maar biedt ook meer mogelijkheden tot **maatwerk**. Bijvoorbeeld: verbreding van een agrarisch bedrijf moet nu altijd binnen een klein oppervlak (1 bunder), dit moet over een groter oppervlak kunnen. De overheid zet al in op deze mogelijkheden, maar ontwikkelingen binnen het beleid die maatwerk mogelijk maken gaan echter altijd erg langzaam in verhouding met bedrijfsbelangen.
- Zorg voor een goed **toetsingskader** bij verbreding. Geeft bijvoorbeeld een **zonering** aan waar je bepaalde alternatieve bedrijvigheid toestaat, zodat het geen afbreuk doet aan de natuurfunctie van de verbinding. Zonering moet passen bij de abiotiek en ondergrond in het gebied, die is erg bepalend voor succes. Wellicht zal de markt zichzelf ook enigszins corrigeren, omdat niemand bijvoorbeeld nog verdient aan een derde camping naast twee bestaande.
- Breidt het aantal pilots **groenblauwe diensten** uit. Deze moeten wel goed gemonitord en geëvalueerd worden. Een goed voorbeeld is het slootkantbeheer door agrariërs in samenwerking met het waterschap.
- **Ervaringen uitwisselen** met referentiegebieden, zoals Gaasterland en de Krimpenerwaard.
- Delen van het gebied waar particulier en agrarisch beheer mogelijk geacht wordt **labelen als “beheer”** in plaats van als “verwerven”. Maak dit ook openbaar! Maak deze keuze niet alleen op basis van kosten, maar denk ook aan de meerwaarde van particulier en agrarisch beheer voor het gebied, namelijk draagvlak!
- Mobiliseer **privaat kapitaal** en stimuleer **Publiek Private Samenwerking (PPS)**. Goede voorbeelden zijn de pilots Waterland, Abcoude en Amstelland. Daar is echter de noodzaak van behoud van het gebied nog duidelijker doordat er in die stedelijke omgeving minder open land over is. De bedrijvigheid moet echter wel in handen van gebiedseigenaren blijven zodat ook de winst ten goede komt aan het gebied. Het creëren van een vergaderlocatie in een boerderij door mensen uit het gebied werd bijvoorbeeld wel als wenselijk ervaren, maar de vestiging van een grote keten met eigenaren en medewerkers van buiten het gebied niet. Ook moet de bedrijvigheid bij het landschap passen: zo kan een vakantieark wel en een caravanpark niet als wenselijk worden gezien. Andere bedrijvigheid moet ook passen in het gebied (geen grootschalige woningbouw bijvoorbeeld).

Realisatie robuuste verbinding “de Venen”

Hoe verder?

De uitkomsten uit de werkgroepen lijken goed aan te sluiten bij het procesplan waar het programmateam in januari mee verder gaat. In de slotbeschouwing werden de volgende aanbevelingen genoemd:

- **Gebiedseigenaren zo vroeg mogelijk betrekken bij het vervolg van het proces**
Dit is nodig om gebrek aan draadvlak te voorkomen. Hierbij moet de opgave en randvoorwaarden duidelijk uitgelegd worden. Maak bijvoorbeeld een overzicht van alle natuurdoel(typ)en, en geef het zoekgebied aan, hoe het er moet uitzien (soorten, waterpeil, pakketten), welke agrarische functies hier kunnen enz.
- **Het dient aanbeveling om het proces te laten voeren door een onafhankelijke partij in het gebied.**
- **Het verslag van deze workshop kan dienen als basis voor het verdere gebiedsproces.**
- **LNV ondersteuning vragen voor uitwerking van dit initiatief als case study.**

In de bijlagen is nog informatie uit de literatuur samengevat over knelpunten agrarisch en particulier natuurbeheer (bijlage 2), over inpasbaarheid van agrarische bedrijven in (natte) natuur (bijlage 3), en over ervaringen in nieuwe arrangementen (bijlage 4).

Realisatie robuuste verbinding “de Venen”

Literatuur

- Agricola, H., R. Schaafsma & R. Smidt. Landbouwanalyse de Venen, 2006. Alterra en Waaloord, Wageningen.
- Alterra, 2001. Handboek Robuuste Verbindingen; ecologische randvoorwaarden. Alterra, Wageningen.
- van Arkel, B., Bol, H., Geerdes, B. en M. Hoevenaars, 2005. Notitie stimuleren particulier en agrarisch natuurbeheer. Provincie Utrecht, Utrecht.
- Bredenoord, H.W.B., G.H.P. Dirx, M.L.P. van Esbroek, A.J.M. Koomen & T.J. Wijschedé, 2004. Beleidsevaluatie natuur en landschap. Achtergronddocument bij Natuurbalans 2004. Planbureau rapporten 5, Natuurplanbureau, Wageningen.
- Diepenhorst, D., 2005. Omslag minder verwerving naar meer particulier beheer. Provincie Utrecht, Utrecht.
- Egmond, P.M. en T.J. De Koeijer, 2005. Van aankop naar beheer. Verkenning kansrijkheid omslag natuurbeleid I. Milieu en Natuur Planbureau, Bilthoven.
- Grashof-Bokdam, C.J., A.G.M. Schotman en H. Kuipers, 2007. Het belang van agrarisch en particulier natuurbeheer voor de robuuste verbindingen. Alterra rapport 1593, Alterra, Wageningen.
- Kuindersma, W. ; Kolkman, G., 2005. Vertrouwen en samenwerking in het experiment Gaasterland: een procesevaluatie over tien jaar natuurontwikkeling(en). Alterra-rapport 1229, Wageningen.
- LNV-provincies. Afsprakendocument Robuuste Verbindingen 2004-2018, 27 november 2003.
- LNV, 2000. Natuur voor mensen, mensen voor natuur. Nota natuur, bos en landschap in de 20^e eeuw. LNV, Den Haag.
- MNP, 2007. Beleidsamenvatting. Ecologische evaluatie regelingen voor natuurbeheer. Programma Beheer en Staatsbosbeheer 2000-2006. Milieu- en Natuurplanbureau in samenwerking met Wageningen Universiteit en Researchcentrum, Bilthoven.
- MNP, 2005. Natuurbalans 2005. Milieu- en Natuurplanbureau in samenwerking met Wageningen Universiteit en Researchcentrum, Bilthoven.
- Provincie Utrecht, 2007. Herijkt Plan de Venen 2007, vastgesteld door Provinciale Staten van Utrecht op 5 februari 2007.
- Provincie Utrecht, 2007a. Herijkt Plan de Venen 2007, vastgesteld door Provinciale Staten van Utrecht op 5 februari 2007. Bijlage 4: Procesplan Groot-Wilnis Vinkeveen,
- Provincie Utrecht, 2004. Streekplan 2005-2015, vastgesteld door Provinciale Staten van Utrecht op 13 december 2004.
- Provincie Utrecht, 2001. Natuurgebiedsplan De Venen, vastgesteld door Gedeputeerde Staten van Utrecht op 6 november 2001.
- Provincie Utrecht/Arcadis, 2005. Verkenning Natte As Provincie Utrecht.
- Rienks, W.A., van Eck, W., Elbersen, B.S., Hulsteijn, K., W.J.H. Meulenkamp en K.R. de Poel, 2003. Melkveehouderij op schaal; Nieuwe concepten voor grootschalige melkveehoudering. Alterra-rapport 796, Wageningen.
- Stuurgroep de Venen, 1998. Plan van aanpak de Venen. Libertas, Utrecht
- De Vries C.J., Kruidrig, A.M. en M.J. Breedveld, 2005. verkenning natte as provincie Utrecht. Hoofdrapport. Arcadis Regio B.V., Hoofddorp
- van der Zee, F., Bal, D., Fliervoet, L. en W. Schippers, 2004. Omslag van minder verwerving naar meer beheer. Theoretische verkenning van natuurdoelen in relatie tot beheer. Rapport 2004/330 Expertisecentrum LNV, Ede.
- Wamelink, W. en H. Runhaar, 2001. Abiotische randvoorwaarden voor natuurdoeltypen. Alterra-rapport 181, Wageningen.

Realisatie robuuste verbinding “de Venen”

Bijlagen

Bijlage 1: Te realiseren nieuwe natuur grasland met langdurige SAN

Natuurdoeltypen gras

In onderstaande tabel is aangegeven welke natuurdoeltypen van het ecosysteemtype gras op laagveen in het traject Nieuwkoopse plassen-Vinkeveense plassen te realiseren zijn met regelingen uit de Subsidierегeling Agrarisch Natuurbeheer (SAN). Hierbij is uitgegaan van langdurige SAN, die minimaal 10-25 duurt in plaats van de huidige minimale duur van 6 jaar. Soms zijn ook aanpassing van de hydrologie nodig (+h) en soms zijn pakketten alleen geschikt voor ontwikkeling van het natuurdoeltype, en niet voor instandhouding (o). Gebaseerd op Alterra, 2001 en van der Zee et. al. 2004.

ndt nr	ndt naam	te behalen met langdurige SAN	SAN pakket
3.27	trilveen	nee	-
3.29	nat schraalgrasland	nee	-
3.31	dotterbloemhooiland	ja (+h)	bont grasland (3.4)
3.32	nat m.v. grasland	ja (+h)	bont grasland (3.4)
3.38	bloemrijk grasland	ja (o)	kruidenrijk grasland (3.1, 3.5)
		ja	bont grasland (3.3, 3.4, 3.6)
		ja (h+)	zeer soortenrijk weidevogelgebied met kritische soorten (3.21)

Waterpeilen gras

In onderstaande tabel is aangegeven bij welke gemiddelde voorjaars grondwaterstand (GVG) de beoogde natuurdoeltypen gras op laagveen in traject Nieuwkoopse plassen-Vinkeveense plassen kunnen voorkomen. Bron: Wamelink & Runhaar, 2000)

natuurdoeltype	GVG
Trilveen	- 20 – 0
Nat schraalgrasland	-20 - 40
Dotterbloemgrasland (+h)	0 – 40
Nat matig voedselrijk grasland	0 – 40
Bloemrijk grasland	> 40

Bijlage 2: Knelpunten huidige regelingen voor agrariërs en particulieren.

Geraadpleegde bronnen: van Arkel & Geerdes (2005), Diepenhorst (2005), Egmond & de Koeijer (2005), de Vries et al. (2005), stuurgroep de Venen (1998) en MNP (2007). Deze knelpunten gelden voor de provincie Utrecht of voor Nederland als geheel.

1. In natuurgebiedsplannen (Provincie Utrecht, 2001) kunnen nu geen SAN pakketten afgesloten kunnen worden. Daarnaast is de beperkte contractduur van 6 jaar een probleem. Deze zou voor begrensde nieuwe natuur verlengd moeten worden naar 10 jaar of langer. Binnen Europese kaders is verlenging tot 10 jaar mogelijk.
2. Agrariërs kiezen veelal voor lichte (weidevogel)pakketten die niet of minder bijdragen aan de beoogde natuurdoelen van nieuwe natuur. Er wordt weinig voor zware en/of botanische pakketten gekozen, en dan met name door kleine bedrijven met een minder rooskleurig toekomstperspectief. De Ausgangssituatie is op terreinen van agrariërs wellicht gemiddeld minder gunstig dan op percelen van terreinbeheerders. Agrariërs zien vaak af van natuurbeheer vanwege economische redenen of vanwege de ingewikkelde regelgeving. Agrarisch natuurbeheer wordt onvoldoende gestuurd op locatie, terwijl ze kansrijk zijn in nabijheid van natuurgebieden (bufferwerking).
3. Knelpunten voor particulier natuurbeheer zijn de smalle zoekgebieden voor verbindingzones. Ook zijn percelen vaak niet groot genoeg voor de vereiste 0.5 ha voor de SN.
4. De benodigde tijd is lang en de kosten hoog voor het aanvragen van particulier natuurbeheer, bijvoorbeeld voor archeologisch onderzoek en een schone grond verklaring, terwijl het onzeker is of alle benodigde vergunningen, ontheffingen of overeenkomsten verkregen worden. Het kan voorkomen dat na functieverandering blijkt dat het budget voor de beheersvergoeding is uitgeput. Ook is er soms weinig deskundigheid bij de betrokken partijen en is er een gebrekkige informatievoorziening. Ook is er onzekerheid over de hoogte van de compensatie voor de waardedaling van de grond en over vrijstelling van inkomstenbelasting en fiscale voordelen onder de natuurschoonwet.
5. Er zijn nog geen inrichtingsmaatregelen opgenomen in programma beheer bij functieverandering. Ook zou er voor (particuliere) SN een ontwikkelingsplan afgesproken moeten worden met bijbehorende opvolging van pakketten om te voorkomen dat men in basispakketten blijft steken.
6. In een gebied is vaak nog geen samenwerkingsverband van agrariërs, particulieren en terreinbeherende organisaties, die kennis uitwisselen, afspraken maken over beheer/inrichting en praktische zaken regelen als het gezamenlijk gebruik van machines en het verwerken van maaisel.

Bijlage 3: Inpasbaarheid agrarische bedrijven in (natte) natuur

Geraadpleegde bronnen: Egmond & de Koeijer (2005), Agricola et al. (2006)

1. Botanisch graslandbeheer is inpasbaar tot 30% van het areaal op extensieve melkveebedrijven, tussen 1/3 aantal koeien/ha cultuurgrond. Het areaal is beperkt omdat de beperkingen als niet mesten het hele groeiseizoen gelden en het gras maar deels bruikbaar is als voer voor het vee, en naarmate bedrijven intensiever worden is de opbrengstderving bij natuurbeheer te hoog om economisch interessant te zijn.
2. Weidevogelbeheer is inpasbaar bij intensievere bedrijven, omdat na de uitgestelde maaidatum het perceel weer volledig beschikbaar is voor de bedrijfsvoering. Naarmate het bedrijf intensiever wordt, wordt het weidevogelbeheer vaker lichter. Deze lichte pakketten worden het meest aangevraagd. Het aandeel beheer is maximaal 40-60%.
3. Uit een modelanalyse bleek dat een verhoging naar 70% van het areaal de benodigde vergoedingen al 2.5-3 keer zo hoog moeten zijn als nu, zodat 100% natuurbeheer op een agrarisch bedrijf niet rendabel gemaakt kan worden.
4. De inpasbaarheid van agrarisch natuurbeheer is op veengrond beter dan op zandgrond, omdat hier de grasopbrengst minder daalt, terwijl de vergoeding gelijk is.
5. Alleen bloemrijk grasland is haalbaar bij een peil van meer dan 40 cm beneden maaiveld (zie ook bijlage 1), terwijl nat matig voedselrijk grasland en dotterbloemgrasland een peil tussen 0 de 40 cm behoeven. 60 cm is normaal bij gangbaar agrarisch gebruik. Een verhoging van het slootpeil naar 35 cm beneden maaiveld leidt tot een inkomensdaling van zo'n 200 euro per ha voor een gemiddeld melkveebedrijf, door minder opbrengst en toenemende weersgevoeligheid bij de bedrijfsvoering. Wellicht moet overgegaan worden op een meer robuust koeienras. Een op de wereldmarkt concurrerende intensieve melkveehouderij is dan niet langer houdbaar.
6. Inkomstderving zou gecompenseerd kunnen worden via groenblauwe diensten: openstelling terrein voor recreatie en opstallen voor derden, het aanleggen van recreatieve en infrastructurele voorzieningen en van groen, het geven van educatie aan jongeren, het verkopen van (streek)producten. Schaalvergroting zal echter nodig zijn om het inkomen dan op peil te houden van zo'n verbrede of verdiepende bedrijfsvoering en er zal voldoende vraag moeten zijn voor deze diensten.

Bijlage 4: Ervaringen met nieuwe arrangementen.

In de **Krimpenerwaard** loopt een proef met een natuurbedrijf volgens het principe van Rienks *et al.* 2003. Dit type bedrijf is geschikt voor veenweidegebieden met een minder geschikte landschapsstructuur voor de landbouw en met veel natuur. De grond en de opstallen van het bedrijf zijn in eigendom van de overheid, een natuurorganisatie of investeringsmaatschappij. De agrariër brengt alleen arbeid en vee in. Het bedrijf is redelijk grootschalig en (arbeids)extensief, omdat koeien van een robuust ras zijn en er gebruik wordt gemaakt van een melkrobot. De inkomsten komen voornamelijk uit melkvee en uit natuurbeheer (weidevogel en botanisch beheer). Er is een zonerings van intensievere en drogere weiden op de huiskavels naar natte en extensieve hooilanden nabij de waterloop. Bij dit type bedrijf is verbreding mogelijk, maar dit is niet noodzakelijk.

In **Gaasterland** heeft het gebied zelf een alternatief gevonden voor het verwerven van grond voor de EHS (Kuidersma *et al.* 2005), het “experiment Gaasterland”. Er is een Plan van Aanpak gemaakt waarin 550 ha van de oorspronkelijke 1000 ha nieuwe natuur gerealiseerd moet worden door agrariërs en particulieren. De vereniging Bosk en Greide, opgericht door de Initiatiefgroep Verontruste Gaasterlanders en FLTO, is verantwoordelijk voor de uitvoering hiervan. De natuurdoelmeting gaat via een puntensysteem volgens de natuurmeetlat, waarbij voor 10 natuurdoelen een minimum en maximum aantal punten gehaald moet worden. Natuur die moeilijker te realiseren is levert meer punten op. Dit experiment moet deels gefinancierd worden uit SN en SAN (weidevogelbeheer, ganzengedoogzones en kruidenrijk grasland), maar de SAN beslaat vaak niet meer dan 10% van de grond. Er is ook veel aandacht voor verbreding van agrarische bedrijven en nieuwe economische activiteiten: een natuurgolfbaan, landschapscamping, paardenrecreatie, een voetpadenplan, streekproducten en een windmolenpark zijn hier voorbeelden van.

